

laylaştırıldığını haber vermiştir (*el-Faşl*, III, 50). Hızlâna, dolayısıyla kulların fiilleri meselesine bu şekilde yaklaşılması Kur'an'a, dil kurallarına, aklın temel ilkelerine ve müctehit âlimlerin görüşlerine uygundur. 6. Hızlân Allah'ın, bütün işlerinde kullarına yardımını kesip onları kendi başlarına terketmesidir. Kullar, ilâhî tevfiğ ile hızlân arasında dolaşıp farklı tecellilerle karşılaşır. İman ve itaat eden bunu ilâhî tevfiğ sayesinde yapar, inkâra ve isyana sapan ise ilâhî hızlân sebebiyle bu duruma düşer. Bu da ilâhî adaletin gereği olur. Zira Allah kula ait hiçbir şeyi onun elinden almaz. İbn Kayyim el-Cevziyye sûfi temâyüllerinin galip geldiği eserlerinde bu görüşü savunmuştur (*Medâricü's-sâlikîn*, I, 445-446).

Râgıb el-İsfahânî, hızlânın iradeli ve iradesiz olmak üzere iki şekilde vuku bulabileceğini söyler. İradî hızlân kişinin kendi isteğiyle kötülük yapması, gayr-i iradî hızlân ise engellerle karşılaşması sebebiyle yapmak istediği bir hayrı gerçekleştirememesidir (*el-İ'tikâdât*, s. 288). "Napsizlik" şeklinde nitelendirilebilen hızlânın bu ikinci türünde karşılaşılan engelin ciddi olması halinde bunda kulun sorumluluğu olmamalıdır.

Kaynaklarda yer alan bilgilerden anlaşıldığına göre, hızlânın "ilâhî yardımın kesilmesi ve kulun kendi başına terkedilmesi" anlamına geldiği âlimler arasında genellikle kabul edilen bir husustur. Bu konudaki görüş ayrılığı daha çok hızlânın bütün beşerî fiilleri kapsayıp kapsamadığı noktasında toplanmaktadır. Kelâm literatürü açısından bakıldığında meselelerin odak noktasını ilâhî buyruklara boyun eğme hususu oluşturur. Bu çerçevede ileri sürülen görüşler içinde, hızlânın sadece ilâhî emirleri kabul edip itaat etmek istemeyen kâfirler için geçerli olduğunu savunan görüş isabetli görünmektedir. İman ve itaat, inkâr ve isyan gibi dinî konularla ilgili olmayan hususların ise hızlâna konu teşkil etmediğini, bu alanda sünnetullahın geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Bütün tabiatın Allah'ın tasarruf ve idaresi altında bulunduğu şüphesizdir. İslâm dininde en önemli varlık telakkî edilen insan, gerek dünyevî gerekse uhrevî hayatı ilgilendiren faaliyetlerinde başarılı olabilmesi için Allah'ın lutfuna muhtaçtır. Bu açıdan bakıldığında kişinin mâruz kaldığı musibet ve âfetlerin de uyarıcı vazifesi gördüğü ve hızlânın değil ilâhî nusratin eseri olduğu söylenebilir. Kul için en kötü şey Allah'ın lutfundan mahrum bırakılması ve azgın dalgalar ortasında kap-

tansız bir tekne gibi kendi haline terkedilmesidir. Bu kötü sonuç, doğrudan Allah'ın yaratmasıyla değil kulun sürekli iradî faaliyetleri ve genel tutumunun bir eseri olarak meydana gelir. Kur'an-ı Kerim'de, Allah ile ilişkisini kesen insanın dünyada mutlu bir hayat yaşayamayacağı gibi âhirette de kör ve ilâhî lutfulardan mahrum olarak haşredileceği haber verilmekte, bunun sebebi ise şöyle açıklanmaktadır: "Sana âyetlerimiz geldiği halde onları umursamadın. İşte bugün de sen aynı şekilde umursanmayacaksın" (Tâhâ 20/124-126). Diğer bir âyette yer alan ifadeler de hızlân konusuna ışık tutar niteliktedir: "Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkmışlardır" (el-Hasr 59/19). Allah'ı unutan kendini unutmuş ve Allah'ın yardımının dışına çıkarmış olur. Asıl hızlân da budur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hızl", "nsy" md.leri; a.mlf., *el-İ'tikâdât* (nşr. Şemrân el-İclî), Beyrut 1988, s. 288; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "hızl" md.; Ebü'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 310; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 449; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hızl" md.; a.mlf., "Hızlân", *İA*, V/1, s. 414-415; a.mlf., "*Khidhlan*", *EP* (İng.), V, 3-4; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "nsy" md.; *Müsned*, I, 118, 119, 412; II, 68; IV, 30; V, 191; Ebü Dâvûd, "Edeb", 36, "Cihâd", 35; Eş'arî, *Maâkâlât* (Rit-ter), s. 264-265; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 263, 264; a.mlf., *Te'vilâtü'l-Kur'an*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, I, vr. 98"; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-maâkâlât*, s. 36, 53, 109, 123; Kâdî Abdülcebbâr, *el-Mecmû' fi'l-muhtâ bi't-teklîf*, Beyrut 1986, II, 397-398; a.mlf., *Müteşâbihü'l-Kur'an* (nşr. Adnân M. Zerzûr), Kahire 1969, s. 164, 726-728; İbn Hazm, *el-Faşl*, III, 50; Neseî, *Bahrü'l-kelem*, Konya 1329, s. 20; Şehristânî, *Nihâyetü'l-İkdam*, s. 411-414; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, VIII, 236; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Kahire 1403/1983, I, 445-446, 448; İbn Ebü Şerîf, *Kitâbü'l-Müsâmere*, İstanbul 1400/1979, s. 113; Lekânî, *Şerhu Cevheretü't-tevhîd*, Kahire 1375/1955, s. 143-144; Beyâzîzâde, *İşârâtü'l-merâm*, s. 57-58, 233, 234, 247, 266, 303.

İLYAS ÇELEBİ

HIZY

(الْحِزْيُ)

Rezil olma,
hor ve hakir duruma düşme
anlamında daha çok
kâfirler için kullanılan
bir Kur'an terimi.

Sözlükte "yapılan bir kötülük veya uğranılan bir musibet sonucunda hor, hakir ve zelil duruma düşmek, rezil olmak" anlamına gelen hızı "utanılacak iş ve du-

rum" mânasında isim olarak da kullanılır (*Lisânü'l-'Arab*, "hızı" md.; *Kâmus Tercümesi*, "hızı" md.). Râgıb el-İsfahânî kelimeye "insana ârız olan inkisar" şeklinde anlam vermiş, bunun insanın kendinden veya çevresinden kaynaklandığını belirttikten sonra birincisini aşırı utangaçlık, ikincisini küçümsenme, itibarını kaybetme olarak nitelmiştir. Hızıyın her iki türüne de Kur'an ve hadisten örnekler veren müellif, insanın kendinden kaynaklanan hızının takdire şayan bir ahlâkî davranış olup "alçak gönüllü ve mütevazı olma, gurura kapılmama" mânasına geldiğini, başkalarından kaynaklanan hızının ise "rezalet ve zillet" gibi aşağılayıcı anlamlar ifade ettiğini kaydetmiştir (*el-Müfredât*, "hızı" md.).

Hızı kavramı Kur'an-ı Kerim'de on üç âyette fiil, on bir âyette hızı kalıbında isim veya masdar, bir âyette ism-i tafdil (ahzâ), bir âyette de ism-i fâil (muhtâ) olarak geçmektedir (bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "hızı" md.). Fiil olarak kullanıldığı yedi yerde ve ism-i fâil sigası ile geçtiği âyette hızının ifade ettiği eylem Allah'a nisbet edilmektedir. Kur'an'da biri dünyada, diğeri âhirette olmak üzere iki türlü rüsvâlık olduğu belirtilmektedir (el-Bakara 2/85, 114; el-Mâide 5/33, 41; el-Hac 22/9; ez-Zümer 39/26; Fussilet 41/16) ve Allah'ın kâfirleri (et-Tevbe 9/2, 14), münafıkları (el-Mâide 5/41), zalimleri (ez-Zümer 39/26), fesat çıkarıcıları (el-Mâide 5/33), insanları Allah yolundan saptırmak isteyenleri (el-Hac 22/9), Allah'a verdikleri sözü (mîsâk) tutmayanları (el-Bakara 2/85) rüsvâ edeceği haber verilmektedir. Ancak O'nun insanları, dünyada kendilerine peygamber göndermeden âhirette rüsvâ etmek suretiyle cezalandırmayaacağı (Tâhâ 20/134), Nûh, Sâlih, Şuayb ve Hûd gibi peygamberlere inanmamakta direnen kavimlerle (Hûd 11/39, 66, 93; Fussilet 41/16) İsrâiloğulları'nın birbirini öldürme, aralarından bazıları yurtlarından çıkarma, kötülük ve düşmanlıkta birbirlerini destekleme ve kendilerine indirilen kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını reddetme gibi davranışları sebebiyle rüsvâ edildikleri (el-Bakara 2/85), yaptıklarına pişman olmaları sebebiyle Yunus peygamberin kavminden dünya hayatında rüsvâ olma azabının kaldırıldığı (Yunus 10/98) bildirilmektedir. Ayrıca Allah ve Resulü'ne karşı savaşılanların, yeryüzünde fesat çıkarıcıları (el-Mâide 5/33), Allah hakkında bilgisizce tartışanların (el-Hac 22/9), Allah'ın mescidlerinde O'nun

adının anılmasına engel olan ve oraları harap edenlerin (el-Bakara 2/114) rüsvâ edileceği kaydedilmektedir. Kur'an'da, Allah ve Resulü'ne karşı savaşan ve bozgunculuk yapanlara dünyada uygulanacak cezanın öldürülme, asılma, el ve ayakların çaprazlama kesilmesi ve sürgün edilme (el-Mâide 5/33) şeklinde gerçekleştirileceği açıklanmaktadır. Kur'an-ı Kerim, Allah'ın bazı kişileri bu şekilde cezalandırmasının sadece dünya ile sınırlı kalmayacağını, O'nun kâfirleri âhîret hayatında da rüsvâ edeceğini, hatta âhîret azabının daha da şiddetli olduğunu bildirmekte (en-Nahl 16/27; Fussilet 41/16); cehenne girenlerin orada rüsvâ olacaklarını haber vermekte (Âl-i İmrân 3/192) ve bu acı âkıbeti "büyük rüsvâlık" olarak nitelendirmektedir (et-Tevbe 9/63). Yine Kur'an, Hz. Peygamber ile ona inananların kıyamet gününde utandırılmayacağını belirtmekte (et-Tahrîm 66/8), Hz. İbrâhim'in (eş-Şuarâ 26/87) ve Allah'ı sürekli olarak ananların O'na, "Rabbimiz, kıyamet gününde bizi rüsvâ etme!" (Âl-i İmrân 3/194) şeklinde dua ettiklerini haber vermektedir.

Hadislerde hızy kavramı hem "rüsvâ olma ve unutmâ" anlamında insanlara (Müsned, II, 105; IV, 32, 181; Buhârî, "İmân", 40, "İlim", 25; Müslim, "İmân", 24, "İmâre", 16), hem de "rüsvâ etme, utandırma" mânasında Allah'a nisbet edilmektedir (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "hzy" md.). Müslim'de yer alan bir rivayette Yezîd el-Fakîr'in, Âl-i İmrân sûresinin 192. âyetinde sözü edilen rüsvâlığın mahiyetini Câbir b. Abdullah'tan sorduğu ve Câbir'in ona, "Yoldan çıkanların varacakları yer ateştir. Oradan çıkmak istediklerinde her defasında mutlaka geri çevrilirler ve kendilerine, yalanlayıp durduğunuz cehennem azabını tadın denir" meâlindeki âyetle (es-Secde 32/20) cevap verdiği kaydedilmektedir (Müslim, "İmân", 320). Süddî'nin, Bakara sûresinin 114. âyetindeki hızy kelimesini Kostantiniye'nin hıristiyanlardan alınması (İstanbul'un fethi) şeklinde yorumladığı rivayet edilir (Taberî, II, 525; Zemahşerî, I, 306).

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, Allah'ın fiilî sıfatlarıyla ilgili isimlerini kaydederken 37. sırada saydığı "muhezî" isminin tek başına değil mutlaka Kur'an'da geçtiği gibi "muhezî'l-kâfirîn" şeklinde kullanılmasının gerekli olduğuna dikkat çeker (*el-Emedü'l-akşâ*, vr. 116^a).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İşfahânî, *el-Müfredât*, "hzy" md.; *Li-sânü'l-'Arab*, "hzy" md.; *Kâmus Tercümesi*, "hzy" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hzy" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "hzy" md.; *Müsned*, II, 105; IV, 32, 181; Buhârî, "İmân", 40, "İlim", 25; Müslim, "İmân", 24, 320, "İmâre", 16; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, II, 525; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), I, 306; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-akşâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 116^a; Hubeys et-Tiflîsî, *Vücühü'l-Kur'ân*, Tahran 1371 hş., s. 85-86; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetu'l-a'yün*, s. 275-276; Elmallı, *Hak Dinî*, I, 476; Mustafavî, *et-Tahtîk*, III, 48-50; Ahmed eş-Şerbâsî, *Lehü'l-esmâ'ü'l-hüsnâ*, Beyrut 1982, II, 367-368; Abdüssabûr Merzûk, *Mu'cemü'l-a'lâm ve'l-mevzû'ât fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Kahire 1995, s. 579.

İLYAS ÇELEBİ

HİBE

(الهبة)

Bir malın karşılıksız temlikini konu alan akid.

Sözlükte "karşılıksız vermek, başışlamak" anlamına gelen hibe hukuk dilinde, özel borç ilişkileri grubunda yer alan ve bir malın karşılıksız olarak başkasına temlikini ifade eden akiddir. Arapça'da hediye, sadaka, atıyye, nihle, Türkçe'de bağış ve teberru gibi kelimeler hibe ile eş anlamlı olarak kullanılsa da teberruun daha geniş, sadaka ve hediyein daha dar kapsamlı ve kısmen farklı amaç taşıdığı, bu sebeple hibenin daha teknik ve hukukî bir terim olduğu söylenebilir. Bu hukukî işlemin taraflarına vâhib ve mevhubün leh, başışlamaya konu olan şeye de mevhub denilir.

İnsanın sosyal bir varlık oluşundan ve özünde taşıdığı yardım severlik ve cömertlik duygularından beslenen hibenin insanlık tarihi kadar uzun bir geçmişe ve her toplumda değişik isim ve şekiller altında da olsa yaygın bir uygulama alanına sahip bulunduğu ve çeşitli hukukî düzenlemelere konu edildiği söylenebilir. Bunlar arasında, hibede bulunanın dünyevî-uhrevî mükâfatla ödüllendirileceği temasını işleyen eski Hint geleneği, ilk dönemlerde sadece yakın akraba içinde hibeye izin veren, karı-koca ve yabancılar arasında hibeye kısıtlama getiren Roma hukuku, yine hibeyle ilgili birçok hüküm içeren İsrail (Mişna), İran ve Uzakdoğu hukukları sayılabilir. İslâm öncesi Hicaz-Arap toplumunda da oldukça yaygın olan hibe âdetinin İslâm döneminde, yardımlaşmayı ve karşılığını Allah'tan bekleyerek vermeyi teşvik eden, böyle bir davranışı ibadet kapsamında değerlendiren nas ve telakilerin desteğiyle daha yaygın ve kapsam-

lı hale geldiği ve giderek bazı türlerinin kurumlaştığı görülür.

Kur'an'da hibe kelimesi geçmemekle birlikte bu kökün değişik fiil kalıpları sözlük anlamında ve genelde Allah'ın kullarına gerek maddî gerekse mânevî lutuf ve ihsanını, karşılıksız bağışını ifade için kullanılır (Âl-i İmrân 3/8, 38; el-En'âm 6/84; Meryem 19/49-50, 53; eş-Şuarâ 26/21; eş-Şûrâ 42/49). Ayrıca Kur'an'da hibenin terim anlamıyla bağlantı kurulabilecek âyet sayısı da bir hayli fazladır. Bunlar arasında cömertliği öven, cimriliği kınayan (el-Bakara 2/58, 195; Âl-i İmrân 3/134, 148, 180; en-Nisâ 4/36; el-Haşr 59/9) veya kadınların, verilen mehrin bir kısmını gönül hoşnutluğu içinde kocalarına iade etmeleri halinde bunun helâl olacağını bildiren (en-Nisâ 4/4) âyetler örnek olarak zikredilebilir. Yardımlaşmayı, başkalarına bağış ve yardımda bulunmayı, hediyeleşmeyi teşvik eden ve hibeden dönmeyi kınayan hadislerin yanı sıra sosyal hayatın bir parçası olarak sahâbe arasında yaygınlık kazanmış hibe işlemleriyle ilgili dinî-hukukî açıklama, hüküm ve öneriler getiren hadislerin sayısı da bir hayli fazladır (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "vhb" md.). Hadis mecmualarının çoğunda "Kitâbü'l-Hibe" başlığı altında yer alan rivayetler hem Hz. Peygamber ve sahâbe dönemindeki uygulamayı, hem de bu konuda getirilen öneri ve çözüm örneklerini yansıtmaları bakımından önem taşır.

İslâm hukukunda genel akid nazariyesi ve borçlar hukuku genel hükümleri, hukukun ve ona bağlı olarak literatürün başlangıçta meseleci tarzda ve münferit fıkâhî meselelere getirilen dinî-hukukî çözümler şeklinde doğması ve gelişmesi sebebiyle model akid olarak ele alınan ve ayrıntıyla işlenen satım (bey) akidinde örneklendirilerek ortaya konmuş, daha sonra sırasıyla ele alınan diğer akidler gibi hibe akdi de bu çerçevede satım akdi ölçü alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bundan dolayı fıkâh literatürünün "Kitâbü'l-Hibe" ana başlığını taşıyan bölümlerinde hibe işleminin çok defa satım akdine kıyaslama yapılarak açıklandığı ve ona göre farklılık taşıyan veya özellik arzeden yönleriyle incelendiği görülür.

Tanımlı ve Mahiyeti. Ayrıntı sayılabilecek bazı farklılıklar bir yana İslâm hukukunda hibe, "karşılık şart koşulmaksızın bir malın hayatta iken temlik" şeklinde tanımlanır. "Karşılıksız olma" kaydı hibe-yi satımdan, "temlik" kaydı da âriyet ve kardan ayırmaya yarar. Tanımda geçen